

nastavljaju svoj život u hrvatskoj knjizi.”

Slikovnica završava popisom manje poznatih, abecednim redom poredanih kajkavskih riječi koje se u njoj pojavljuju i njihovim standardnojezičnim istoznačnicama. Na samome su kraju kratke informacije o autorima.

Priča o jednom Kaju poučna je, vrlo informativna slikovnica u kojoj je Bojana Schubert riječima ispisala i zanimljivim izvadcima iz djela pisanih kajkavskim književnim jezikom čitatelju približila taj jezik, a Grgo Petrov, autor ilustracija, maštovitim crtežima popratio je tekst. Najmlađe, koji će slikovnicu uglavnom samo listati, privući će šarenilo sličica, crteži prepoznatljivih predmeta, životinja, cvjetova... Oni malo stariji, koji znaju čitati, razveselit će se kad pročitaju da se u slikovnici npr. pojedine životinje ili predmeti zovu baš onako kako ih oni zovu kada govore „po domaći” (*raca, kača; hižica, feder*), da je uz brojku 1 napisano *jeden*, uz 8 *osem*... Bit će im neobično da se npr. ono što su oni naučili zvati dijeljenje, u slikovnici zove *razdelivanje*, da je razlomak *drobiš*, da se nominativu nekad govorilo *imenovnik*, da je genitiv bio *rodenik*, akuzativ *tužnik*, da postoji padež naziva *pajdašnik*, da je *jezičnica* ono što mi danas zovemo gramatika, da se peti mjesec u godini nekad zvao raznim nazivima – *sviben, veliki traven, rožocvet, rožnjak*. Rječnik manje poznatih riječi može biti predloškom za propitivanje poznavanja kajkav-

skoga leksika. Neki (odrasliji) čitatelji vjerojatno će se iznenaditi činjenicom da su pojedina od spomenutih djela prvijenci u povijesti hrvatske knjige, tj. da su prvi matematički priručnik, prvi medicinski priručnik, prvi primaljski priručnik i prvi bonton pisani kajkavskim književnim jezikom.

Priča o jednom Kaju primjer je kako se ozbiljne i zahtjevne teme mogu prikazati kroz priču u kojoj svatko, ovisno o svojoj dobi i interesima, bira sadržaj koji razumije i koji ga zanima. Čitamo li pažljivo, uvidjet ćemo da iz svake stranice zrači ljubav prema Kaju/kaju – i onda kad se s ponosom spominju velikani kajkavske pisane riječi, i onda kad se sa žaljenjem govori o naprasno prekinutom životu jednoga književnog jezika, i onda kad se popis imena svih onih koji i danas pišu kajkavski završava trotočkom, znakom da je prostor slikovnice premlan da se svi nabroje.

Iako je ova slikovnica napisana ponajprije za kajkavčice i kajkavce „da im kaj bude na ponos”, toplo se nadamo da će se ispuniti autoričina želja te će – kad ju budu listali i čitali – razveseliti „i čakavce i štokavce, male i velike, zapravo sve one koje zanima hrvatski jezik u njegovoj ukupnosti”.

Andela Frančić

NOVI ZAVJET IVANA RUPERTA GUSIČA NA KAJKAVSKOM HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

(Novi zavjet: Sveto pismo Novoga Zakona. Latinični prijepis izvornika rukopisa. Prvotisak. Preveo Ivan Rupert Gusič. Za tisak priredili i pogovor napisali Alojz Jembrih, Zvonimir Kurečić. Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima, Zagreb, 2018.)

Što se tiče povijesti kajkavskoga hrvatskog književnoga jezika, trebalo je proći podosta vremena sve do početka 19. stoljeća da bi nastao cjelovit tekst *Novoga zavjeta* kao dijela biblijske cjeline svetopisamskih tekstova. Tada je naime nastao rukopisni tekst *Sveto pismo Novoga zako-*

na, što ga je na kajkavski književni jezik preveo autor Ivan Rupert Gusič. Budući da tekst tada nije bio objavljen tiskom, trebalo je k tomu proći nešto više od dvjesto godina da tekst bude tiskan kao prvi cjeloviti kajkavski *Novi zavjet*. Rukopis teksta ostao je pohranjen u knjižni-

ci Metropolitane u Zagrebu, sve dok prof. dr. Alojz Jembrih, uz dr. sc. Zvonimira Kurečića, nije odlučio taj rukopis prirediti za tisak i objelodaniti kao *editio princeps*. Tako je u izdanju Hrvatskoga književnog društva Sv. Jeronima (u sunakladništvu Hrvatskoga biblijskog društva, Zagreb i Matice hrvatske, ogranka Ozalj) 2018. godine objavljen cjeloviti kajkavski *Novi zavjet: Sveto pismo Novoga Zakona*. Latinični prijepis izvornika rukopisa[,] Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, M 124[.] Prvotisak[.] Preveo Ivan Rupert Gusič[.] Za tisak priredili i pogovor napisali Alojz Jembrih[,] Zvonimir Kurečić. Pritom transkripcija Gusičeva izvornika kajkavskoga *Novoga zavjeta* i priređeni *Glosarij* pripadaju Alojzu Jembrihu, a autori su tekstova u *Pogovoru* Alojz Jembrih i Zvonimir Kurečić.

Izvornik rukopisa Gusičeva teksta obuhvaćao je 521 stranicu veličine 18,5 x 23 cm, na svakoj stranici s oko četrdeset redaka „lijepo pisana teksta“, kako se navodi na uvodnome tekstu priređenoga izdanja. Prvotisak objavljenoga transkribiranoga prijepisa rukopisa obuhvaća dio od 13. do 596. stranice cjeline ove knjige, gotovo šest stotina stranica. Sadržajno obuhvaća sve novozavjetne spise, dakle sva četiri kanonska evanđelja, Djela apostolska, četrnaest Pavlovih Poslanica i sedam ostalih apostolskih Poslanica, čemu se pribraja sadržajno zadnji novozavjetni dio – *Otkrivenje*, ili kajkavski *Očitovanje*.

Poslije cjelovitoga Gusičeva teksta *Novoga zavjeta* priređivači dodaju tridesetak stranica *Glosarija* uz kajkavski tekst (sastavio A. Jembrih), kako bi se čitateljima objašnjenjem pojedinih kajkavskih riječi na hrvatski standardni jezik olakšalo razumijevanje značenja odabranih leksema. Predočenim se riječima navodi značenje koje one imaju u kontekstu dotične rečenice, odnosno njezine uporabe u *Novom Zakonu*. Valja naglasiti da se u kratkom objašnjenju dodanom *Glosariju* upućuje pritom na *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* s naputkom da se mnoge od navedenih riječi u *Glosariju* mogu naći u tom rječniku. Naime, *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* dosad je objavljen u 15 svezaka (od natuknice a do natuknice *spodeļavati*), a leksikografska se obrada nastavlja u daljnjem dijelu abecedarija. To je kapitalni povijesni *Rječnik* koji leksikograf-

ski obrađuje leksičku građu od 16. do sredine 19. stoljeća (uključujući i dijalektna književna djela do sredine 19. stoljeća) prema izvorima pisanim na kajkavskom hrvatskom književnom jeziku. *Rječnik* se obrađuje u okviru leksikografskoga projekta Odjela za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Obrađeni i dosad objavljeni dio abecedarija obuhvaća više od pedeset tisuća natuknica kajkavskoga hrvatskog književnog jezika, a svesci se (odnedavno dostupni i na mrežnom izvoru *kajkavski.hr*) objavljuju u suizdanju s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti, koja je sredinom prošloga stoljeća idejni začetak i cjelokupan leksikografski posao povjerila Institutu. *Rječnik* je utemeljen na kajkavskim književnim izvorima. Popis izvora obuhvaća one kajkavske tekstove iz kojih su ispisane jezične potvrde za leksikografsku obradu natuknica, a sastoji se od 441 izvora pisanoga kajkavskim književnim jezikom od 16. do sredine 19. stoljeća (360 objavljenih i 38 rukopisnih izvora) te 43 izvora iz dijalektne kajkavske književnosti do prve polovice 20. stoljeća. Utvrđeni popis izvora stalan je i ne proširuje se drugim dodatnim kajkavskim izvorima. Smatramo poticajnim i korisnim za čitatelje Gusičeva kajkavskoga *Novoga Zakona* što je prof. dr. A. Jembrih (koji je i sam bio suradnik projekta i autor leksikografske obrade u dijelu *naštikati – navujčati, nejahan – neoskrušeće* (sv. 7, 1995.), *nositva – nužno* (sv. 8, 1999.)) što je s jedne strane uspostavio poveznicu na *Rječnik* u kontekstu značenja kajkavskih riječi ne samo onih povezanih s Gusičevim novozavjetnim tekstom nego i svih ostalih leksičkih pojava u natuknicama kojima se u rječničkom članku navode potvrđeni kajkavski morfološki oblici (na temelju primjera iz izvora), etimološke odrednice (za natuknice stranoga podrijetla), strukovne odrednice (za stručne nazive) i/ili stilističke odrednice, opisne definicije značenja i/ili standardni ekvivalent ili navođenje isto značnica, ustaljene sveze riječi, frazeološki izrazi (pod odrednicom *izr.*) i oprijemjenja svakoga pojedinog značenja s potvrdama iz povijesnih rječnika kajkavskoga hrvatskog književnog jezika (Habdelić, Belostenec, Jambrešić, Patačić i anonimni *Radices latinae linguae*), kronološki s jednim odabranim rečeničnim primjerom književnih izvora za svako stoljeće (s pripadnom

kraticom izvora). Naime, osim starih kajkavskih književnih rječnika, od kojih je leksikografski doseg svojega vremena ali i povijesne kajkavske leksikografije svakako latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski Belostenčev *Gazophylacium*, izvori su leksikografske obrade ostali književni tekstovi, npr. gramatike i pravopisi hrvatskoga kajkavskog književnog jezika, potom povijesno-pravni dokumenti, nabožno-duhovni, etičko-didaktički, popularno-znanstveni tekstovi, tekstovi određenih struka (medicina, veterina, matematika i dr.), korespondencija i oglasi te publicistička i književna djela (uključujući i književne prijevode na kajkavski književni jezik) sve do npr. *Balada Petrice Kerempuha* Miroslava Krleže sredinom 20. stoljeća.

Budući da je *Rječnik* utemeljen na tiskanim i rukopisnim književnim djelima, je li Gusičev rukopisni *Novi Zakon* iz 19. st. izvor *Rječniku*? Odgovor na pitanje činjenica je da rukopis nije na popisu izvora, a kako je utvrđeni popis izvora stalan, metodološki se ne proširuje tijekom leksikografske obrade. Tako novoobjavljeni Gusičev novozavjetni tekst ostaje velik primos svim kajkavskim izvorima, dosad tiskanima, ali i onim još uvijek neobjavljenima, neovisno kojoj je tematici i sadržaju koji od izvora usmjeren.

No, valja naglasiti da su *Rječniku* velik tematski izvor djela religiozno-duhovne tematike, npr. zbirke nedjeljnih i blagdanskih evanđelja i propovijedi, životopisi svetaca, katekizmi, molitvene knjižice i dr. Cjelovita *Biblija* na kajkavskom hrvatskom književnom jeziku u izvorima za leksikografsku obradu *Rječnika* dakako ne postoji. Može se samo pretpostaviti da je Gusičev tekst bio kojim slučajem tiskan još u 19. stoljeću, vjerojatno bi bio uvršten u biblijske izvore ovim svojim cjelovitim novozavjetnim dijelom. Najstariji biblijski izvor *Rječnika* iz druge polovice 16. st. novozavjetna su nedjeljna i svetačka evanđelja u djelu Antuna Vramca *Postilla na vse leto po nedelne dni vezda znovič spravlena slovenskim jezikom* (prvi dio) i drugi dio *Postilla vezda znovič spravlena slovenskim jezikom po godovne dni na vse leto* (1586., Varaždin), koje sadrži i opsežne tekstove propovijedi kojima su popraćena evanđelja. Iz 17. st. *Rječniku* su biblijski izvor *Sveti evangeliomi* (1651., Nemški Gradec) Nikole Krajačevića. Tekst obuhvaća nedjeljna i svetačka evanđelja, imao je više iz-

danja te je kao potvrda oprimjerenjima u 18. st. upravo peto izdanje Krajačevićeva evangelistara iz 1759. (Češka Trnava). Četvrti biblijski izvor *Rječniku* jesu *Čtejenja i Evangeliumi na sve nedelje i svetke celoga leta* (Zagreb, 1842.). U odnosu na prethodna tri izvora novost je što sadrži za svako nedjeljno i svetačko evanđelje zbornu molitvu i jedno pripadajuće čitanje, od kojih je ponajviše riječ o novozavjetnim dijelovima iz apostolskih poslanica, Djela apostolskih i nekoliko čitanja iz Otkrivenja; u čitanjima su i dijelovi predložaka ulomaka starozavjetnih tekstova. Osim biblijskih tekstova koji se u cjelini, naslovom i sadržajem, mogu smatrati neposrednim biblijskim izvorima za leksikografsku obradu u *Rječniku*, u tiskanim izvorima postoje i posredni biblijski tekstovi uklopljeni u sadržaje drugoga polaznog djela koji je izvor *Rječnika*.

Navedeni naslovi biblijskih tekstova kao pisanih izvora *Rječnika*, najčešće priređenih u okvirima liturgijskih tekstova, u mnogo opsežnijem znanstvenom pristupu analizirani su u dijelu *Pogovora* Gusičeva kajkavskoga *Novoga Zakona*, koji potpisuje autor dr. Zvonimir Kurečić pod naslovom *Kajkavski književni jezik u liturgiji Zagrebačke (nad)biskupije* (str. 687–716).

Drugi opsežan tekst pogovora, *Prvi cjeloviti kajkavski Novi Zavjet* (str. 643–672), potpisuje prof. dr. Alojz Jembrih dotičući se bitnih pitanja u vezi s tekstom kajkavskoga *Novoga Zakona* i njegova autora. Ponajprije se osvrtje na povijest prevođenja *Biblije* na narodni jezik kao jednu od činjenica o početku književnoga jezika dotičnoga naroda, usmjerujući se pritom i na okolnosti povezane s prijevodom *Biblije* u kontekstu ne samo hrvatskoga jezika nego i kajkavskoga hrvatskog književnog jezika u zagrebačkoj biskupiji od 16. st. nadalje, sve do idejnih nastojanja biskupa Maksimilijana Vrhovca u prvoj polovici 19. st. i kajkavskih autora djelujućih u ostvarivanjima Vrhovčevih težnji. Slijedi opširan pristup objašnjenju nejasnoća o autorstvu cjelovitoga kajkavskoga prijevoda *Novoga Zakona*, koji je bio priređen za tisak prije Vrhovčeve smrti i posvećen biskupu u čast, s pretpostavkama u dosadašnjoj literaturi da je autor kajkavskoga prijevoda kanonik Stjepan Korolija. Slijedi podrobnije objašnjenje činjenica o rukopisu Gusičeva *Novoga Zakona*, posebice iz aspekta nastajanja

teksta prema zaključnoj tvrdnji A. Jembriha da se „za prijevod *Novoga Zavjeta* mogu uzeti godine 1810. – 1821. kao vremenski proteg u kojemu je on nastao“ (str. 654). Autor se pritom dotiče i još jednoga Gusičeva rukopisa (i autora njegova izvornika), tj. Gusičeva prijevoda s latinskoga na kajkavski književni jezik evanđelja autora Mirka Šimanovića (tiskanoga u Beču 1792. godine). Pritom, Jembrih daje i objašnjenja temeljnih pitanja povezanih uz činjenicu tko je bio autor Ivan Rupert Gusič – što ovdje ostavljamo budućim čitateljima kao cilj otkrivanja čitateljske znatiželje, a novim istraživačima kajkavskoga hrvatskog književnog jezika za detaljniji i temeljitiji uvid. U jednom se potpoglavlju pogovora Jembrih osvrće i na jezik Gusičeva *Novoga Zakona*, ističući da „Gusič piše jezikom i slovopisom temeljenim na tradiciji kajkavske naddijalektalne književnosti koja se je u 18. i 19. stoljeću uzdigla do standardnosti kajkavskoga – horvatskoga jezika“ (str. 666). Pritom upućuje na činjenicu da se Gusič pridržavao pravila predloženih u prvom kajkavskom jednojezičnom pravopisu *Naputčenje za horvatski prav četiti i pisati* (1808.), koji je u vrijeme Gusičeva prijevoda kajkavskoga *Novoga Zakona* već bio objavljen. Budući da je prof. dr. Alojz Jembrih čitateljskoj javnosti predočio transkripciju Gusičeva cjelovitoga novozavjetnoga teksta s kajkavskoga slovopisa izvornika u današnju suvremenu hrvatsku latiničnu grafiju, opširno je razložio i transkripcijska načela objasnivši detaljno odnos kajkavskih grafema prema suvremenim fonemima i njihovim pripadnim grafemima upotrijebljenim u transkripciji. Tako još u uvodnom tekstu Jembrih objašnjava da je „prijepis rađen prema kajkavskom književnom izgovoru, imajući pritom u vidu liturgijske knjige s kraja 19. stoljeća“. To se posebno odnosi na pisanje glasova š i ž u riječima, a ponajprije na pisanje riječi *Ježuš*, *Kristuš* u navedenom obliku. Naime, Jembrih napominje da je u obzir uzeto upravo takvo pisanje u *Čtejenjima* i *Evangeliumima za potrebuvanje nadbiskupije Zagrebečke* iz 1858., 1874., 1894. godine, stoga je po analogiji takva načina pisanja transkribirao i imena *Mojzeš*, *Izaijaš*, *Izak*, *Jeruzalem*, ali je ostavljen lik *Jožef*.

Navodeći još nekoliko primjera navedenoga zapisa, zaključuje da su „pojedine riječi u prijepisu Gusičeva *Novoga Zavjeta* prilagođene izgovoru za koji smatramo da je krajem 19. stoljeća bio uobičajen među vjernicima Zagrebačke (nad)biskupije“ (str. 6). Interpunkcija je uglavnom ostala kakva je i u izvorniku, a prilagođen je pravopis u transkripciji imenica i pridjeva današnjemu načinu pisanja.

Budući da je rukopis *Novoga Zavjeta* Ivan Gusič posvetio biskupu Maksimilijanu Vrhovcu (koji je trebao dati imprimatur za tiskanje *Novoga Zavjeta*), u dijelu svojega pogovora Jembrih ukratko donosi osnovne Vrhovčeve biografske podatke, ističući posebice objašnjenje u čemu se odražavala veličina zagrebačkoga nadbiskupa kao jednoga od „najistaknutijih velikana hrvatske prošlosti“.

Priređivači su u cjelokupan sadržaj knjige uvrstili i Priloge u kojima su slikovno predloženi dijelovi izvornika rukopisa, od naslovnice, posvete do pojedinih dijelova evanđelja i početaka Djela apostolskih, Poslanica i Otkrivenja. Dr. Zvonimir Kurečić priredio je, u skladu s Gusičevim rukopisom prijevoda *Novoga Zakona* i tiskanim zagrebačkim *Čtejenjima* i *Evangeliumima* 19. stoljeća, Tablicu čitanja poslanica i evanđelja u nedjelje, svetkovine i na pojedine blagdane kroz liturgijsku godinu.

Na kraju prikaza i osvrtu na izdanje prvoga cjelovitoga teksta *Novoga zavjeta* na kajkavskom hrvatskom književnom jeziku, koje su priredili prof. dr. Alojz Jembrih i dr. Zvonimir Kurečić, ističemo zaključne riječi prema onima iz pogovora gdje se ističe da je Gusičev kajkavski *Novi Zakon* objavljen kao kajkavski književnojezični spomenik, kao doprinos povijesti prijevoda *Biblije* na hrvatski jezik, kao dragocjen prilog hrvatskoj bibliistici, kao doprinos povijesti liturgijskoga jezika kajkavskoga dijela Zagrebačke (nad)biskupije i kao hrvatsko nematerijalno kulturno dobro. Dodajmo tomu – i kao vrijedan prinos kajkavskom hrvatskom književnom jeziku i povijesti hrvatskoga jezika u cjelini.

Željka Brlobaš